

AYDINLANMA DÖNEMİNDE BATI'DA KUR'AN ALGISI (I)

Doç. Dr. Hüseyin YAŞAR*

ÖZET

Tarih boyunca devam eden İslam –Hıristiyan kavgalarının kültürel boyutu, Kur'an üzerinden olmuştur. Batı'da ilk Kur'an tercümesi Haçlı Seferleri döneminde yapılmış, askeri çatışmalara paralel olarak Kur'an çevirileri ve reddiyeleri ortaya konmuştur. İstanbul'un fethinden sonra artan Kur'an tartışmalarına Avrupa'daki Protestan hareketi büyük bir hız katmıştır. Batı zihninde önemli bir değişiklik yapan Aydınlanma süreci Kur'an araştırmalarına belli ölçüde bilimsellik kazandırmıştır. İki bölümden oluşan bu makalede on ikinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyılın ortasına kadar Avrupa toplumunun Kur'an algısındaki değişim süreci anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, İslam, Muhammed, Hıristiyan, Batı, Aydınlanma, Katolik, Protestan, Bilim, Din.

ABSTRACT

The cultural dimension of Islam-Christian struggles during the history was about Koran. The first translation of Koran in the West was made at the Crusades era. Meanwhile, Koran translations and refusals were produced in accordance with military skirmishes. The Protestant movement in Europe has considerably accelerated the struggles on Koran which increased after the conquest of Istanbul. The Enlightenment process which has greatly changed the mentality of the West has partly added scientific format to Koran researches. The change process in the perception of European society on Koran from the twelfth to the midst of nineteenth century has been endeavored to describe in this article that is constituted from two parts.

Key Words: Koran, Islam, Mohammed, Christian, West, Enlightenment, Catholic, Protestant, Science, Religion.

Günlük hayatımızda muhatap olduğumuz değerlerin çoğunun, teorik olmasa bile uygulama başlangıcı olarak, teknolojik araçların ve modern me-

deniyet kavram ve kuramlarının Avrupa kaynaklı olduğunu inkâr etmemiz mümkün değildir. Bunların oluşum devresi olan Batı medeniyeti süreci, Rönesans ile başlayıp, Aydınlanmayı da içine alarak devam eden dönemdir. Geniş anlamı, çok yönlü sosyolojik, bilimsel ve felsefi bir süreç olan Aydınlanma, post modern dönemdeki Batının Kur'an algısını iyi okuyabilmek için önemli bir zaman kesitidir. Tüm kültürleri bir yönüyle etkileyen, günümüze yansımaları olan bu süreci, İslam ve Kur'an karşısındaki olumlu ve olumsuz yönleriyle ele almak istiyoruz. Kendi içindeki dogmatik geleneklerinden koparak, özgür, gerçekçi bir bakış geliştiren düşünce akımları ötekini değerlerini algılamak etnosentrik¹ yöntemi ne kadar kullandıkları, ya da kullanmadıkları önemlidir. Batı Hıristiyan dünyasındaki ilk dönem Kur'an algısını, tercüme tarihini özetledikten sonra, on altıncı yüzyıldan on dokuzuncu asrın ortalarına kadar olan dönemde Batıda yaşanan Kur'an tasavvurlarını Aydınlanmanın getirdiği özgürlükçü bakış açılarıyla paralel gözlemlemenin yanında; post modern dönemde karşılaştığımız Kur'an yargılarının kökenine inmeğe gayret edeceğiz. Ancak konun kapsamlı olması sebebiyle makaleyi iki bölüme ayırmak zorundayız. Birinci bölümde başlangıçtan Aydınlanma döneminin başına kadar olan süreyi, ikinci bölümde ise on sekizinci yüzyılın başından on dokuzuncu yüzyılın başına kadar zaman dilimini ele almak istiyoruz.

Aydınlanmanın sadece bir yönü olan insanın bilgilenmesi, salt bir topluma, bir kara parçasına, ya da sadece bir dinin amaçlarına hasredilemeyecek kadar önemli ve kapsamlı bir hadisedir. Belki Kur'an ve dinler açısından bakıldığında, insanın dünyada var olmasının amacı, geniş anlamda alındığında, aydınlanmadır denebilir. Ancak bizim ele aldığımız "Aydınlanma Dönemi" felsefi ve kültürel boyutlarıyla Batı'nın her şeyi kendi "belirleme ve düzenleme" niyetinin, eyleminin, kendi görmek, bilmek istediğinin dışında kalanları yok sayma geleneğiyle, sadece kendi yaşadığı bir tarihi sürecini "Aydınlanma" olarak adlandırmasından başka bir anlam ifade etmemektedir. Aydınlanmanın Avrupalılar tarafından anlamlandırılması, ya da tanımlanması ise "İnsanın, Tanrı'nın ve geleneğin elinden kurtularak kendini ve hayatını

¹ Teknik ve bilimsel bakımdan güçlü, ırkçı, sömürgeci önyargılarla körleşmiş Batı uygarlığının kendi üstünlüğüne inanırken, diğer uygarlıkları küçümsemesi ve kendi üstünlük iddiasını güçlendirecek malzemeler bulmaya çalışması gayretidir. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, 2005, 660

aklıyla anlaması ve düzenlemesi"nin adıdır.² Bu tanım yapıldıktan sonra çerçevesi doldurulup, gerçekten insan kendini anlayıp, görevini yapmış, düzeni akıyla kurmuş, başka bir söylemle akıl her derde deva olmuş mudur? Bu sorunun cevabı çok tartışılmış ve tartışılmaya da devam edecektir.

Diğer önemli bir nokta ise Aydınlanmanın başlangıcıdır. On sekizinci yüzyıl her ne kadar "Aydınlanma" çağı olarak anımsansa da, Aydınlanmanın başlangıcının, Rönesans başlangıcına kadar geri gittiği söylenmektedir. Rönesans İstanbul'un fethine kadar götürüldüğünde, mekân olarak da Sicilya /İtalya kabul edildiğinde, akla ilk gelen, Batı bilim çevrelerinin İslam bilim ve kültür havzasıyla yakınlaşması Rönesans'ın doğuş noktaları olarak yorumlanabilmektedir.³ Batı'nın ilham kaynaklarını, bilimsel serüvenini bilmek ve anlamak önemli olmakla birlikte, bizim anlatmak istediğimiz Aydınlanma sürecinde Batı'da yaşanan Kur'an algısını temel görüntüsüyle dönemlerine göre ortaya koymaktır.

İlk Dönem

Günümüzdeki bazı yargı ve algıları daha iyi anlayabilmek için Avrupa'nın Kur'an'la tanışması, İslam-Hıristiyan toplumlarının, dinlerinin ve kültürlerinin her türlü ilişkilerinde önemli olduğu söylenebilir. Bunun için bir milat gerekiyorsa ki, gerekmektedir, en uygun zaman Kur'an'ın Latince çevirisinin yapıldığı tarih olan 1143 yılı başlangıç; tercümenin basıldığı tarih de ilk dönemin sonu kabul edilebilir.

Kur'an'ın ilk kez ciddi olarak Avrupalıların gündemine girişi Benediktin tarikatının Cluny ünlü rahibi Petrus Venerabilis'in (1092- 1156) gayreti ile olmuştur. Petrus'un Haçlı Seferlerinin amaçları doğrultusunda, temel kaynaklarına ulaşarak İslami tehdidi bertaraf etme niyeti, Kur'an'ı ilk kez Batı'da araştırma konusu haline getirmiş,⁴ bundan sonra da artık Batının

2 Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul, 2005, 289; Ahmet Cevizci, *age*, 175.

3 Hartmut Bobzin, '*Latin Translations of The Koran*' *The Koran Critical Concepts in Islamic Studies*, by Colin Turner, Lodon-Newyork, 2004, 4/116; A. Adnan Adıvar, *Tarih Boyunca İlim Ve Din*, İstanbul, 1969, 138; Ahmet Cevizci, *age*, İstanbul, 2005, 175.

4 Hüseyin Yaşar, *Avrupa ve Kur'an, Avrupa'da Kur'an Araştırmaları ve Çevirileri Üzerine Bir İnceleme*, İzmir, 2002, 134-165. (Bu kitabımıza yaptığımız atıflar özgün bir yorum ve geniş bir kaynak taraması içeren makalenin özgünlüğüne zarar vermediğini düşünüyoruz.)

gündeminden Kur'an hiç düşmemiştir. Petrus "İslam maddi güçle değil, sözün gücüyle yenilebileceği" kanaatindeydi.⁵ Bunu gerçekleştirmek için elinden gelen çalışmayı gösterip bir tercüme komisyonu kurarak Kur'an-ı Kerimi Latinceye çevirtirmiştir.⁶

İlk dönem Batı'daki Kur'an çalışmaları üzerine önemli bir uzman olan Harmut Bobzin⁷, Kur'an çevirilerinin amacını iki hedefte toplamaktadır: Bunlardan biri Kur'an'ın eleştirdiği İncil'in itibarını Hıristiyanlar nazarında tekrar sağlamak ve Hz. Muhammed'in (as) "sahte peygamberliğini" ispatlamak; ikincisi de İslam'a karşı başarılı bir misyonerlik faaliyetinde bulunmaktır.⁸ Petrus bunu başarabilmek için Toledo'da kurduğu komisyona, Kur'an'ın çevirisinin yanında, bazı İslamî eserleri de Latince'ye tercüme ettirdi. Bu tercümelere, "Toledo Külliyyatı" adı verilmektedir.⁹

Toledo Külliyyatı dışında misyonerlik amaçlı veya başka maksatlarla yapılmış, ama gündeme gelmemiş veya basılma imkânı olmamış çevirilerden de bahsedilmektedir. İlk Latince çeviriden yetmiş yıl sonra Mark von Toledo adında birisi misyonerlik çalışmalarında kullanılmak üzere, Kur'an'ın çelişkilerini ortaya koyma niyetiyle, lafza sadakati ön plana alan bir tercüme yapmış. Bu yönüyle o çeviri, Ricolto da Monte Croce (ö.1320) tarafından da kaynak olarak kullanılmış, ancak bu, birinci çeviri kadar meşhur olamamıştır.¹⁰ İstanbul'un fethinden sonra artan Kur'an karşıtlığında Nikolaus von Kues, (1401–1464), Enea Silvio Piccolomini'nin (II. Pius olarak 1458–1468 tarihlerinde Papa'lık yapmıştır.) arkadaşı İspanyol asıllı Juan de Segovia (ö. 1458), Müslüman birinin yardımıyla Kur'an'ı İspanyol dilinin bir lehçesine (Castilian) çevirmiştir. Ayrıca çeviriye Kur'an'ın asıl metni ile bir de Latince çevirisini eklemiştir. Bu çeviri, ilk Latince çeviriyi kritik etmek, tüm halk tabakalarına Kur'an'ı anlatmak, yeni bir çeviri ihtiyacını öne çıkarıp, bunu belli prensiplere bağlama gereğini ortaya koymak gibi gerekçelerle yapılmıştır. Ancak önemli hedefleri olan bu çalışmanın sadece önsözünün günümüze

5 Harmut Bobzin, *Der Koran, Eine Einführung*, München, 2001, 13.

6 Hüseyin Yaşar, *age*, 152.

7 Almanya'nın Erlangen Üniversitesi'nde semitik filoloji, İslam bilimleri ve Kur'an araştırmaları profesörü.

8 Hartmut Bobzin, *Latin Translations of The Koran*, 4/116.

9 Hüseyin Yaşar, *age*, 156–162.

10 Hartmut Bobzin, *Latin Translations of The Koran*, 4/120–122.

ulaşabilmiş olması¹¹ üzüntü vericidir. Johannes Gabriel Terdensis tarafından 16. yüzyılda yapılan bir başka tercümeden daha bahsedilmektedir. On yedinci yüzyıldan kalma bir yazması Milano'da bulunan bu çeviri, Bobzin tarafından araştırılmaya değer görülmüştür. Ayrıca Picos Hebrew'e atfedilen eksik bir çeviriden de bahsedilmektedir.¹²

Kur'an-ı Kerimin tamamını kapsayan, ya da hedefleyen tercümelerin yanında değişik amaçlarla kısmi çevirilerin yapıldığını bilmekteyiz. Bu çalışmalar iki büyük kültürün çarpışması esnasında yazılmış tartışmacı metinler olduğundan sayılarını tespit etmek şimdilik mümkün değildir. Bununla beraber bu kısmî çevirilerden öne çıkanlardan bazıları şunlardır:

Amacı doğrudan Kur'an'ı tercüme olmamakla birlikte reddiye türüne giren veya bilgi vermek için yazılmış olan eserler ayrı bir kategoriye oluşturmaktadır. Avrupa'da Kur'an'ın isminin tanıtılması konusunda adı ilk olarak anılması gereken kişinin Petrus Alfonsi¹³ olduğu bilinmektedir. O, Latinceye Doğu efsanelerini ilk aktarıp defa tanıtıp, kendisi İspanyol Yahudi'si olmasına rağmen Yahudi karşıtı olarak bilinen kitabında, Hz. Peygamber ve İslam dini hakkında bilgiler vermiş, İslam'ın ilk doğru tanıtımını yapmıştır.¹⁴ Kitabında Kur'an'dan bazı ayetlerin çevirilerine de yer verdiği bilinmektedir.¹⁵ Diğer önemli bir çeviri Toledo Külliyyatı içinde bulunan "*Risalat el-Kindi*" adındaki Latince çeviridir. Külliyyatın öneminden dolayı bu da çok önemsenmiştir.¹⁶ Diğer önemli bir eser, günümüzde baskıları devam eden Ricoldo da Monte Croce'nin yaptığı Kur'an çalışmasıdır.¹⁷ Bu doğrudan bir Kur'an çevirisi olmamakla beraber, kendisi İslam ülkelerinde dolaşırken, İslami kaynaklardan

11 Hartmut Bobzin, *Latin Translations of The Koran*, 4/121.

12 Hartmut Bobzin, *Latin Translations of The Koran*, 4/121.

13 Petrus Alfonsi, (1062–1140), İngiltere sarayında kraliyet doktorluğu yaptı, orada İslam'dan, Kur'an'dan ilk söz açan, Kur'an'dan bazı ayetleri tercüme eden odur. Eckhard Reichert. *Biografisch- Bibliografisches Kirchenlexikon*, Band VII. 1994. 385–387. (www.bautz.de/bbkl)

14 Richard W. Southern, *Das Islambild des Mittelalters*, (Almacı Çeviri: Sylvia Höfer), Stuttgart- Berlin- Köln-Mainz, 1981, 29.

15 Hartmut Bobzin, *Latin Translations of The Koran*, 4/122.

16 Hartmut Bobzin, *Latin Translations of The Koran*, 4/122; Hüseyin Yaşar, *age*, 159-160.

17 Hüseyin Yaşar, *age*, 136–142.

yaptığı alıntılar, Mark von Toledo'nun çalışmasından aktardığı fikirlerle desteklenmiş misyonerlik amaçlı bir derlemedir. Bu çalışma Martin Luther tarafından “*Verlegung des Alcoran*” adıyla Almancaya çevrilip *İslamenzyklopädie/ İslam ansiklöpediti* içinde ilk Latince çeviri ile birlikte basılmış, uzun zaman Avrupa'daki Kur'an algısının oluşmasında başvuru kitabı olmuştur.¹⁸ Konunun önemli kitaplarından biri de Nikolaus von Kues'in (1401–1464) “*Cribratio Al-Korani /Sichtungs des Koran/Kur'an Eleştirileri*” adlı eseridir. Ortaçağın önemli bir kitabı olan eser, İstanbul'un fethi döneminde Batının İslam ve Kur'an'a ilişkin anlayışını ve algısını kavramak için önemli bir kaynaktır.¹⁹ Yine fetihden bir müddet önce Bizanslı Dionysius Carthusanus (1402- 1471) tarafından kaleme alınan “*Wider den Alkoran /Kur'an'a Reddiye*” adındaki büyük eser Hıristiyan dünyasına Türk tehlikesinin önlenmesi çağrısını yapıyordu. İstanbul'un fethinden sonra 1460 yılında Johann von Torquemada'nın (1388- 1468) yazdığı başka bir reddiye, ilk defa 1481 yılında Basel'de olmak üzere pek çok kez basılmıştır.²⁰ Gustav Pfannmüller, Johannes Andreas adında birinin Kur'an tercümesinden de bahsetmekte, bu şahıs dipnotlu, İspanyolca bir tercüme yaptığını, sonra da bir reddiye yazdığını, bunun daha sonra İtalyanca, Latince ve Almancaya da çevrildiğini ve 1598 yılında basıldığını haber vermektedir.²¹

Toledo Külliyyatı yüzyıllar boyunca Kur'an ve İslam'ı tanıma, tanımlama ve bertaraf etme konusunda tek kaynak olarak kabul edildi. Bu Külliyyatı birinci elden kullananlar arasında Nicolaus von Kues, Diyanisius Carthisuanus ve Johann von Torquemada gibi Katolik dünyasının önde gelen İslam karşıtları yer almaktadır. Doğu Ortodoks Hıristiyanlığının en önemli dini kültür merkezi, “*Tanrı İsa'yı doğuran Meryem'in*” korumasında olan İstanbul'un²² kâfir Türkler(!) tarafından fethi, Batı Hıristiyan çevrelerinde kıyametin başlangıcı olarak yorumlanmıştır. Sıranın Roma'ya da gelebileceğini hesap eden adı geçen Katolik büyükleri, Türklere karşı geniş çaplı bir mücadeleye girişe-

18 Harmut Bobzin, *Der Koran, Eine Einführung*, 11.

19 Hüseyin Yaşar, *age*, 143–146.

20 Gustav Pfannmüller, *Handbuch der İslam – Literatur*, Berlin- Leipzig, 1923, 145.

21. Pfannmüller, *age*, 144.

22 Roger Crowley, *1453 Son Büyük Kuşatma*, (Çev. Cihat Taşcıoğlu), İstanbul, 2006, 16.

rek, Avrupa çapındaki etkin kültürel karşı koymanın temel kaynağı olan Toledo Külliyesi'ni yeterince kullanmışlardır.²³

16. Yüzyıl: Kur'an Araştırmalarının Başlama Dönemi

Batı Hıristiyan dünyası bu dönemde dini alanda, Martin Luther'in önderliğinde Katolikliğe karşı ateşlenen reform hareketleriyle en karışık ve karmaşık sürecini yaşıyordu.²⁴ İslam dünyası ise, Osmanlı Devleti hâkimiyetinde, Kanuni Sultan Süleyman'ın (926/1520–974/1567) muktedir saltanatında tarihinin en güçlü devrindeydi. Otuz yılı aşan bir zamandan beri Osmanlı Devleti, Avusturya ile siyasi, fiziki bir kavgayı devam ettirirken, 1529 yılında Viyana'yı kuşatmış, Hıristiyan dünyasının yüreğine büyük bir korku salmıştı. Kanuni, Avrupa'nın damarlarına girmiş, bir taraftan Fransa kralına siyasi destek verirken, diğer taraftan da Katolikliğe karşı açılan Protestanlık reform harekâtını açıkça desteklemişti.²⁵ Türk akıncıları Avrupa'nın bağrını atlarının nallarıyla dövdüğü sırada, Basel'de 1543 yılında Avrupa İslam ve Kur'an araştırmalarında bir dönüm noktası olan "*İslamenzyklopädie* yayınlandı. Viyana kapılarındaki Türk korkusu Avrupa'nın zihnen toparlanmasına yardımcı olmakla kalmamış, kültürel bir karşı mücadelenin güçlü temellerinin atılmasına da sebep olmuştu. Mekân, irade ve amaç bu önemli olayın arkasındaki faktörlerdi. Günümüzde İsviçre'nin Almanya sınırındaki Basel o günün şartlarında Avrupa'nın yayın merkezlerinden biri ve bu yayının yapılabilceği en uygun mekândı. Kitaplar şehir meclisinin onayı ile yayınlanıyordu.²⁶ Zürih'li rahip Theodor Bibliander (1509–1564), İslam ve Kur'an konusuyla 1530 yılından beri ilgileniyordu. Baskı işleri yapan Johannes Oporinus (1507–1568), Theodor'dan Osmanlı'nın tüm gücüyle yüklendiği bu zamanda, politik, dini ve kültürel karşıtlığın bilinciyle, Latince ve Arapça bir reddiye yazmasını istedi ve onu basacağını söyledi. Bibliander, ilk Latince çeviri başta olmak üzere o güne kadar yapılan, Ricolto da Monte Croce, Nikolaus von Kues, Enea Silvio Piccolomini (II.Pius/Papa), Hieronymus Savonarola (ö.1498) Ludovcus Vives (ö.1540) gibi ünlü İslam muhaliflerinin Kur'an reddiyelerini, geçmişteki Kur'an çevirilerini toplayıp, edisyon kritiğini yaparak üç ciltte

23 Hartmut Bobzin, *Latin Translations of The Koran*, 4/117.

24 Fatma Masur Coşar, *Din Savaşları*, İstanbul, 2000, 76-84.

25 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, ?, 1995, 2 / 485-487.

26 Hartmut Bobzin, *Latin Translations of The Koran*, 4/117.

yayınlanmasını sağladı.²⁷ Ansiklopedinin birinci cildi Toledo Külliyyatına, ikinci cildi Kur'an reddiyelerine ve son cildi de İslam ve Türk tarihine ayrılmıştı.²⁸ Detaylı bir tenkit yazmayı ihmal etmeyen Bibilander Kur'an'dan bazı çeviriler de yaparak bunları birinci cildin sonuna yedi sayfa olarak ekledi.²⁹ Philip Melanchthon, Hıristiyan okurları İslam'ın ve Kur'an'ın tehlikesine karşı uyarmak için ansiklopediye bir de önsöz ilave etti.³⁰ Ancak bütün bu gayretlere rağmen şehir meclisi böyle bir kitabın basılmasına izin vermedi. Onların algısına göre zamanın tüm kötülükleri bu lanetli(!) Kitabın altından çıkmaktaydı. Kitabın baskısına başlayan Johannes Oporinus mahkemeye verildi, hapse atıldı, ölüm tehditleri aldı, ama niyetinden vazgeçmedi. Sonunda Martin Luther'den yardım istedi. Luther'in şehir meclisine yazılı başvurusuyla basılan kitabın satışına şehir surlarının dışında izin verildi.³¹

Dikkatimizi çeken nokta, acaba Luther herkesin tehlikeli, lanetli gördüğü bu çalışma için neden aracı olmuştur? O, gizli bir Müslüman mıydı? Yoksa Osmanlılara diyet mi ödüyordu? Bu sorular çoğaltılabilir. Şu var ki, araştırmacıların beyanına göre Luther, Türklere karşı reddiyeci ve lanetleyici bir anlayışa sahip değildi. O Türkleri bozulmuş Hıristiyanlığı düzeltmek için Tanrının gönderdiği bir kırbaç olarak görüyordu.³² Onun İslam'la çatışmak için iki sebebi vardı: Biri Avrupa'nın Osmanlı tehdidi altında bulunması, diğeri de Katoliklerle olan ihtilafiydi.³³ Luther'in Basel şehir meclisine yazdığı yazıdaki amacı onun reformasyon zihniyetine daha uygun düşmektedir. Kur'an'ın Hıristiyanlarca bilinmesinin İslam tehlikesinin de çaresi olacağını yazan Luther³⁴ yeni bir anlayışı getirmenin yanında Avrupa'daki Kur'an araştırmalarının da kapısını açmış oluyordu. Bundan sonra Avrupa'da her yerde Kur'an tercümelere ortaya çıkmaya başladı.

27 Harmut Bobzin, *Über Theodors Biblianders Arbeit am Koran (1542/3)*, ZDMG, 1986 Stuttgart, 347- 349.

28 Hartmut Bobzin, *Latin Translations of The Koran*, 4/118.

29 Harmut Bobzin, *Über Theodors Biblianders*, 353.

30 Pfanmüller, *age*, 213.

31 Hartmut Bobzin, *Latin Translations of The Koran*, 4/118; Pfanmüller, *age*, 147.

32 Hüseyin Yaşar, *age*, 356-357.

33 Ludwig Hagemann, *Martin Luther und der İslam*, Altenberge, 1998, 33.

34 Pfanmüller, *age*, 147.

İslâm'ın Avrupa'ya giriş kapılarından biri de Sicilya olmasına rağmen İtalyanca Kur'an tercümelerinin on altıncı asrın yarısına kadar beklemiş olması, onların bu dine karşı gözü kapalı savaş verdiklerinin kanıtıdır. Belki de onlar İslam ve Kur'an konusundaki bilgi eksikliğini bir ölçüde Aquin'li Thomas'ın (1224–1274) yazdıklarıyla gidermelerinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Andreas Arrivabene, takma adıyla Andrear Mocenigo, “*al-Korano di Macometto*” kitabını Venedik'te 1547 yılında yayınladı. Bu bir Kur'an çevirisiydi; ama Latince çevirinin 1543 yılında Basel'de yapılan ilk baskısından uyarlanmıştı.³⁵ Çeviri Venedik'te 1574'de ikinci kez basılma şansını yakaladı.³⁶ Bir Avrupa ülkesinin milli diliyle yapılan ilk Kur'an çevirisi olan bu eser, aslından çevrildiği iddia edilmesine rağmen inandırıcı olamamış, Latince metinden daha kısa olmuştur. Mütercim, tercümesini Fransa'nın Osmanlı Devletinin yeni büyük elçisi Aramon Baronu Gabriel Puetz'e ithaf etmiş; daha sonra da Arabistan tarihi, Hz. Peygamber'in (as) hayatı ve İslam dini hakkında özet bilgiler vermiştir.³⁷ İlk kez Kur'an metninin, adı geçen tercümesinin Venedik'te basılması, gündelik hayat, iktisadi ve siyasi ilişkiler açısından önem arz etmektedir. Osmanlı devletinin Avrupa ile olan tüm ilişkilerinin Venedik üzerinden yapıldığını³⁸ düşündüğümüzde, bu yoğun ilişkilerin kültürel ilişkilere de temel teşkil ettiği söylenebilir.

17. Yüzyıl: Tercümelerin Başlama Dönemi

Batının verimli çağı olan bu dönem, bilim ve felsefede temel kuramların gündeme geldiği, Johannes Kepler (1571–1630), Galileo Galilei (1564–1642), Blaise Pascal (1623–1662) gibi dev bilim adamlarının, Francis Bacon (1561–1626) ve Descartes (1596–1650), Baruch Spinoza (1632–1677) gibi lider felsefecilerin ömür sürdükleri bir devirdir. Bu ilim adamları elbette ki

35 Pfannmüller, *age*, 211; Binark, İsmet – Eren, Halit, *World Bibliography of Translations of the Meanings of The Holy Quran*, Printed Translations 1515–1980, İstanbul, 1986–1406, 267; Enay, Marc Edouard, *Muhammed und Heilige Koran*, Hamburg, 1995, 136; M. Hamidullah, *Kur'an Tarihi*; (Çev: Salih Tuğ), İstanbul, 1993, 181.

36 Binark-Eren, *age*, 268; Weil, Gustav, *Historisch-kritische Einleitung in den Koran*, Bielfeld, 1844. XIX.

37 Franco Cardini, *Avrupa ve İslam*, (Çev: Gürol Koca) İstanbul, 2004, 200.

38 Franco Cardini, *age*, 220–221.

kazanımlarını biyolojik bir genetik olarak ortaya koymamışlar. Fakat gelişmeleri besleyen ve teşvik eden bilimsel, sosyal bir çevre, özgür bir zihin olmadan düşünür ve bilim adamlarının başarısını düşünmek mümkün değildir. Diğer önemli bir nokta da, yüzyılların oluşturduğu bilim geleneğinin, aydınlanma rüzgârıyla alt üst olması, siyasi, iktisadi sebeplerin de yardımıyla Batı toplumunun kendine güven duygusunu pekiştirmiş olmasıdır.

Doğu-Batı ilişkilerinde güç dengesinin Batıya geçme temayülünün görüldüğü, karanlık ortaçağın aydınlanma yoluna girdiği on yedinci yüz yılın son çeyreğinde, İslam dünyasının siyasi liderliğini elinde tutan Osmanlı ordularının Avrupa'nın ortasında, Roma'nın hamisi, Katolik Viyana'nın kapısında savaşı kaybettiklerinde takvimler, 1683 Eylül ayını gösteriyordu. Dünyanın kaderini değiştiren bu ağır sonuç Osmanlı Devleti için dış siyaset bakımından Avrupa kapısından dönüş, iç siyaset bakımından da çöküşün başlangıcı olmuştu. Siyasi ve askeri güç yer değiştirmiş, Batı açısından şeytanın bacağı kırılmıştı. Osmanlı'nın güç kaybını Batının İslam yargılarında görmek mümkündür. Hıristiyan dünyası daha çok yargılarını iki alanda sergilemiştir. Biri doğrudan Kur'an ve Kur'an çevirileri, diğeri de tarih çalışmalarıdır. Tarih kitaplarındaki İslam öğretisinin tenkidi Kur'an'a dayalı olarak yapılmıştır. Biz bu iki tür eseri yayın tarihlerini göz önüne alarak incelemek istiyoruz.

Dönemin ve Alman dilinin Kur'an çevirisi yüz yılın ilk çeyreği dolmadan Almanya'da yayınlandı:

1-Salomon Schweigger:³⁹ Almanca ilk Kur'ân tercümesini yapan Schweigger, üç yıllık bir süre ile Avusturya büyük elçiliği vaizi olarak İstanbul'da ikamet ettiği esnada, İtalyanca bir tercüme görüp onu Almancaya çevirmiştir. Bu tercüme aslında Andreas Arrivabene tercümesinden başkası değildi. Aslında İtalyanca bir Kur'an çevirisinin İstanbul'da bulunması Venedik ile Osmanlı başkenti arasındaki kültür ve diyalog ilişkilerine işaret etmektedir. Tercümesini İstanbul'da bitirip, haccını yapmak için İskenderiye'den Kudüs'e oradan da Şam'a uğrayarak tekrar Nürnberg'e gelen Schweigger, vaizlik görevine devam etti. Daha sonra da seyahat ve hac hatıralarını 1609 yılında, Kur'ân tercümesini de 1616'da Nürnberg'de yayınladı.⁴⁰

39 Salomon Schweigger, (1551 – 1622) bir üniversite şehri olan Tübingen'in güney batısındaki Haigerloch/ Suebya köyünde 1551 yılında bir noterin oğlu olarak doğdu. Gençliğini Württemberg Dükaliği'na bağlı Sulz kentinde geçirdi. Württemberg düklerinin Martin Luther'in reformunu desteklemeleri sonucunda bölge Protestanlığın etkisi altına girdi. Schweigger reform etkisi altına giren okullarda iyi bir eğitim aldıktan sonra Tübingen Üniversitesine kaydolup burada reformun temel prensiplerine bağlı olarak iyi bir öğrenim görüp teoloji ve klasik filoloji okudu. Yunanca hocası Martin Crusius'un (1526–1607) Türk egemenliğinde yaşayan Yunan kültürüne, diline ilgisinden etkilenen Schweigger, Osmanlı ülkesinin hayaliyle yaşamaya başladı; 1576 yılında üniversiteden ayrıldıktan sonra Viyana'ya gelerek İstanbul'a gitmenin imkânlarını araştırdı. Viyana'dan Osmanlı başkentine giden büyük elçilik maiyetinde vaizlik göreviyle 1578 yılında İstanbul'a geldi, üç yıl kalıp Mısır yoluyla Kudüs'ü de ziyaret ettikten sonra 1581 Kasım ayında ülkesine geri döndü. Değişik kilise görevlerinden sonra 1589 yılında Nürnberg Kadınlar kilisesine vaizliğine atanan Schweigger 21 Haziran 1622'de orada öldü. (Heidi Stein, "Salomon Schweigger, Sultanlar Kentine Yolculuk 1578–1581, (Çev: Selma Türkis Noyan), İstanbul, 2004" isimli kitabın sonsözü, 211–213.)

40 Yeni yayınlardan öğreniyoruz ki, Schweigger, sadece dini görevi maksadıyla bu uzun yolculuğa çıkmamış, Habsburg elçisinin maiyetinde gittiği İstanbul'da devrin dini ve toplumsal hayatı ile ilgili önemli izlenimler elde etmiş; diplomatik bir misyonla Osmanlı Devletinin bazı önemli merkezlerini ziyaret etmiş, toplumun yaşayışı ve devletin işleyişi konusunda kendine göre bol miktarda malzemeyi de tedarik etmiştir. (<http://www.tuerkenbeute.de>) Seyahatnamesi Nürnberg'te 1609 yılında "Ein neue Reyssbeschreibung auss Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem" adıyla Rudolf Neck'in önsözüyle yayınlandı. Graz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, tarafından 1964 yılında tıpkıbasım olarak tekrar yayınlandı. Bu da Türkis Noyan tarafından Türkçeye çevrilerek, İstanbul'da 2004'de yayınlandı. Salmon Schweigger'in İstanbulda kaldığı süre içinde zamanın padişahı III. Murad'ın (1574–1595) Topkapı Sarayında huzuruna

Alman diline bu ilk çeviri denemesi asıl metinle karşılaştırıldığında çok eksiktir. Batı kaynaklarınca da bu eksiklik açık bir şekilde itiraf edilmektedir. Papaz Schweigger, İslâm'a olan kin ve düşmanlığını tercümesinde hiç saklama ihtiyacı duymamış, hatta hakarete varan ağır ifadeler kullanmak suretiyle ortaçağ saldırı geleneğini devam ettirmiştir. Giriş sayfasındaki başlıklar bunun tipik örnekleridir. Schweigger, çevirisine oldukça kışkırtıcı bir isim olarak „*Alcoranus Mahometicus, Das ist Der Türken Alcoran: Muhammedin Kur'anı, Bu Türk Kur'anı'dır*“ adını koydu: “*Bu Türk Kur'anı'dır*”, “*Din ve hurafeler nasıl öğrenilir?*”, “*Onların yalancı peygamberi Muhammed ne zaman ve kimlerden esinlenerek bu kitabı yazmıştır?*” “*Muhammed bu kitabında merak uyandıran yalanlarından, rüyalarından, Türklerin ibadetinden, zekâtından, orucundan, diğer ibadet ve törelerinden bahseder.*” Bu başlıklar tercümenin asıl adına bağlı olarak verilmiş bazı alt başlıklardır. “*Türk Kur'anı*” tanımlaması Ortaçağın tüm kinini Kur'an'a yükleyen bir saldırganlığın ifade biçimi olmasının yanında, doğal olarak, Türklerin dinî ve sosyal hayatının merkezini Kur'an'ın oluşturduğunun da tescilidir.

İlk Kur'ân tercüme denemesi olan, ağır ve zor anlaşılan bir dille kaleme alınan⁴¹ eser üzerine Gustav Weil, şunları söylemiştir: “*Bu tercüme ismine layık bir Kur'ân tercümesi olmadığı gibi, orijinal Kur'ân'la hemen hemen hiçbir benzerliği de yoktur.*”⁴² Gustav Pfanmüller, İtalyanca çevirden yapılan bir tercüme gibi gösterilmiş olsa da, gerçekte 1543'te Basel'de basılan⁴³ 12. yy. Latince tercümeden farklı bir özelliği olmadığını, söylemektedir.⁴⁴

çıkması olma ihtimali vardır. Çünkü “Türk Sultanın Sarayında: Zum Hofe des türkischen Sultans” adında bir kitap yayınlamıştır. Bu kitabın farklı yayınları bulunmaktadır. F. A. Brockhaus tarafından, ISBN 3-325-00061-4, Leipzig'te 1986 yayınlanmıştır; diğer bir baskım da Heidi Stein tarafından edisyonkritik yapılarak, Edition Leipzig, 1986, yayınlanmıştır.

41 Enay, *age*, 136.

42 Pfanmüller, *age*, 213. Enay, *age*, 109.

43 Weil, *age*, XIX; Pfanmüller, *age*, 217; Schirmmacher, Christine, *Der İslâm (Geschichte Lehre Unterschiede zum Christentum)*, Stuttgart, 1994, 2/304; Schimmel, Annemarie, *Der İslâm 3*, Stuttgart, 1990, 364 – 365; *Der Koran*, (Editör: Rudi Paret), Helmut Gätje, *Zur Koranüberstetzung von Rudi Paret*, Darmstadt, 1975, 34.

44 Pfanmüller, *age* 148. Abdullah, Salim Muhammed, *Geschichte des İslâm in Deutschland*, Graz, 1981, 62, Pfanmüller, *age*, 148.

Marc Edouard Enay, Schweigger tercümesi için Pfanmüller'e ek olarak, "Çeviri hem tam değil, hem de fazla özet bir tercüme olmuş." demektedir.⁴⁵ Latince ilk tercümenin özelliklerini bilenler Schweigger çevirisiyle karşılaştığında Pfanmüller'in haklılığını anlayabilirler. Latince tercümenin sure dizilişi, sure numaraları, tercümenin bölümlendirilmesi Almancaya tercümeyle çok benzediği bilinmektedir. Schweigger'in mal bulmuş mağribi gibi eksik, hırsızlama bir tercümeyle aslıyla karşılaştırmadan alelacele Almancaya çevirdiği söylenmektedir.⁴⁶ Çeviri üzerine söylenenler, Batı âleminin tarafsız değerlendirmeleri olarak kabul edilebilir. O dönemde ilgi gören çeviri, ilk baskısı 1616 yılında yapıldıktan sonra, 1623, 1659 ve 1664 yıllarında Nürnberg'te üç baskı yaparak, Alman toplumunun 17. yüz yılda Kur'an, İslâm, Hz. Muhammed ve Türk imajı konularında temel referans kaynağı olmuş ve onları fikren, zihnen yönlendirmiştir.

2-Michael Baudier:⁴⁷ Avrupa'nın diğer önemli bir ülkesi olan Fransa'da henüz Kur'an bir bütün olarak tercüme edilmemiştir. Fakat daha serbest yargılamalar yapabilecek bir alan olan tarih bilimi İslam'ı yargılamak için kullanılmıştır. Michael Baudier, kısa adı "*Türk Dininin Tarihi*",⁴⁸ anlamına gelen eserini, Paris'te 1625 yılında yayınlamıştır. Avrupa'yı zorlayan Türkler

45 Enay. age, 136; Khoury, Adel Theodor, *Der Koran Übersetzung und Wissenschaftlichen Kommantar*, Gütersloher, 1990, 1 / 116; Abdullah, age, 61 – 62.

46 Abdullah, age, 62.

47 Baudier, 1590–1645 tarihlerinde yaşamış Fransız asilzadesi olup, Grekçe, Latince, İtalyanca, İspanyolca, İbranca ve Arapça öğrendiği ileri sürülmektedir. Osmanlı Devleti, sarayı ve İslam dini hakkında yazdığı yanlış bilgi ve ithamlardan dolayı önemi artmaktadır. Onun yazdığı Osmanlı tarihi Paris, 1624 tarihinde yayımlandıktan sonraki kırk yıl içinde sekiz baskı yapmış ve İngilizceye de çevrilerek, 1635 yılında Londra'da basılmıştır. Yazarın diğer bir kitabı Türklerle ilgili 1300- 1617 tarihleri arasında savaş, fetih, isyan ve ilginç olayları Bizanslı yazarlara dayanarak anlatmaktadır. Paris'te 1617 yılında ilk baskısı yapılan bu eser yirmi yıl içinde beş baskı yapmıştır. Frank F. Ferwarda, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (DİA), 5/ 211. Müslümanlarla, Türklerle uzun süreli askeri ve siyasi problemler yaşayan Bizanslı yazarlarının ortaçağ şartlarında ne kadar tarafsız yazabildiği de ayrı bir merak konusudur. Kitapların baskı durumu göstermektedir ki, bu zamanlarda Osmanlı Devleti ve toplumu Batı Dünyasının dikkatini fazlasıyla çekmektedir.

48 Kitabın tam adı: "*Histoire générale de la religion des turcs, avec la naissance, la vie et la mort de leur Prophète Mahomet et les actions des quatre premiers calphes qui l'ont suivy*" kitap 1632 ve 1641 yıllarında baskısı yenilenmiştir

münasebetiyle ele aldığı İslam dinini, Hz. Muhammed'i, dört halife devrini işlemiştir. Yazar kitabının bu konuları eksiksiz bir biçimde yazan ilk kitap olduğunu iftiharla söylese de, bugün onun kitabının farklı yüzyıllarda yaşamış olan Bizanslı yazarların eserlerinden derlendiği bilinmektedir. 8. yy.da yaşamış Bartholemaios von Edessa, 9. yy.da yaşamış Anastasios, Bunlar 11.-12. yy.da yaşamış Kedrenos, 12. yy.da yaşamış Eutymios Zigabane ve Zonaras gibi Bizanslı yazarlar olduğu bilinmektedir. Ayrıca Avrupa'daki kaynaklarına gelince, onlardan biri İslam'dan dönerek Hıristiyan rahipliği ve misyonerliği yapan Endülüslü Juan Anders'in İslam'a reddiye mahiyetinde kaleme aldığı kitabıdır.⁴⁹ Bu kitap Latinceye, İtalyancaya, Almancaya ve İngilizceye çevrilmiş, Batılı Hıristiyan çevrelerde büyük ilgi görmüştür. Baudier'in bu kitap-tan çok yararlandığı, ayrıca Jean Palerne'nin (ö. 1592) seyahatnamesinden tenkit süzgecinden geçirilmeden karanlıkta odun toplar gibi eline geçen tüm bilgileri akıl mantık ve tenkit süzgecinden geçirilmeden kitabına doldurduğu bilinen bir gerçektir.⁵⁰ Kilisenin anlayışı ve beklentisi doğrultusunda Hz. Muhammed'in hayatı tarih çalışması olarak ilk defa Baudier tarafından ele alınmıştır. Zamanının önemli ve popüler tarihçisi olarak kabul edilen Baudier, Hz. Muhammed ile ilgili mevcut bilgi ve materyalleri kilise kaynaklarından, kilisenin arzusuna göre, çelişkili, tutarsız, yalan yanlış haberleri aynen tekrarladığı ve ayrıca koyu Hıristiyan rahiplerin yazdıkları ön yargılı düşünceleri de, toplayıp benimseyerek bir tarihçi gibi kitabını hazırladığı bilinmektedir. Pfanmüller'e göre bu kitap, İslâm ve onun Peygamberi hakkında çok abartılı görüşlerden kendini alamamıştır. Baudier meselelere, tarafsız bir tarihçi bakışından ziyade önyargılı ve kötü niyetli bir yaklaşım sergilemiştir. Onun gayesi "*Türklerin yalan ve şehvet peygamberi, dolandırıcı Muhammed ve onun mağrur tarikatının (die Sekte) gülünç ve vahşi öğretisini*" ortaya koymak olarak nitelendirilebilir. Katı bir Katolik olan Baudier, kitabını kilise kaynaklarından hiçbir tenkit süzgeci kullanmadan nakletmiştir.⁵¹ Pfanmüller bu gerçeği belirttikten sonra Baudier'in düşüncelerini değerlendirme sadedinde "*Onun açıklamalarına göre 17. yy. Hıristiyanlık dünyası. Muhammed'de sahtekârlık görmekte ve onu itham yığınlarının altına gömme arzusunu iz-*

49 *Libro nuevamente imprimido que selamla confusion de la secta maomatica y d'l Alcoran*
Valencia, 1515

50 Frank F. Ferwarda, *DİA*, 5 / 211.

51 Pfanmüller, *age*, 168.

har etmektedir.” demektedir. Pfanmüller, devamla “Hıristiyanlığın bu kötüleme gayretlerinin iyi bir tarafı da oldu; Muhammed'e karşı ciddi tenkitler yöneltebilmek için onun tanınması, Kur'ân'ın okunması ve anlaşılması gerektiğinden Baudier, Muhammed'in hayatıyla ilgili olarak oldukça gayret gösterdi. Çünkü o, Muhammed hakkında gülünç hikâyeleri, haddini aşan ithamları da kitabına almıştı.”⁵²

Baudier'in kitabının yarısına Fransızca Kur'ân tercümesi denebilir. Yazar, ayrıca kitabının sonunda, Kur'an'ın tercümesi olduğunu övünerek anlattığı bir metin de ilave etmiştir. Aslında bu, Bibliander'in 1564 yılında Basel'de yayınladığı Kur'an'ın ortaçağ Latince tercüme kulliyatından yapılan intihallerle dolu bir metindir. Hz. Muhammed ve Kur'ân'dan, Müslümanların dinî hiyerarşisinden bahsettikten sonra Türklere karşı olan öfkeyi sergilemektedir. “Tanrıtanımaz Muhammed” başlığı altında Kur'ân-ı Kerim'den bol miktarda örnekler vererek yazar, Hıristiyanlığa karşı Kur'ân'ın eleştirilerini Tanrı tanımazlığın delili olarak gösterme gayretine düşmüştür. İktibas ettiği ayetlerin yanında, Kutsal Kitaptan karşı deliller de sunarak kendi tezini kanıtlama gayretini sürdüren⁵³ Baudier'in yazdıkları, Ortaçağ Avrupa'sının İslâm dini ve onun Peygamberi hakkındaki düşüncelerini yansıtmaktadır. Bu kitap uzun yıllar Fransa'da İslamiyet'e dair bilgi arayanların başvurdukları tek kaynak olmuştur. Baudier, kitaplarının on yedinci yüzyılda yaygınlığı sebebiyle Batı dünyasının İslam ve Osmanlı Devleti konusunda yanlış bilgiler edinmesinde son derece etkili olmuştur.⁵⁴ Ancak bu kanaatlerin günümüz Avrupa'sında ne kadar etkili olduğunu tespit edecek elimizde hiçbir araştırma olmadığından bu konuyla ilgili söylenecek şimdilik bir şey yok. Bildiğimiz şu ki, Müslümanlarla Hıristiyanların arasındaki karşılıklı güvensizliğin köklerinin çok derin olduğudur.

3-André Du Ryer:⁵⁵ 17. yüz yılın yarısına doğru ilk Fransızca Kur'an çevirisi ortaya çıktı. Bir Fransız aristokrati olan mütercim Marcigny'de doğdu. İskenderiye, Kahire ve İstanbul Fransız konsolosluklarında görev yaptı. Orta Doğunun pek çok yerini gezdi, Arapça ve Türkçe öğrendi. Paris'e döndüğünde Fransız kralının doğu dilleri tercümanlığını yaptı. Türkçe bir gramer

52 Pfanmüller, *age*, 169.

53 Pfanmüller, *age*, 168–169.

54 Frank F. Ferwarda, *DİA*, 5 / 211–112.

55 İlk Fransızca Kur'an çevirisi: *L'Alcoran De Mahomet*, Paris, 1647.

kitabı da hazırlayan Du Ryer, Sa'di'nin Gülistan'ını Fransızca'ya tercüme etti. Fransızca ilk Kur'ân tercümesini 1647'de Paris'te yayınladı.⁵⁶ Akıcı bir üslûpla, yorum katmadan yapılmış olan bu çeviri, zamanında başarılı bir tercüme olduğu için çok tutulmuş, diğer Avrupa dillerine de çevrilmiştir. Kitabın başında "*Religion des Turcs / Türklerin Dini*" konusunda kısa bir açıklama vardır.

Du Ryer okuyucusuna şöyle bir not vermektedir: "*Sen Kur'ân'ın saçmalıklarını, dünyanın en güzel bölgesini nasıl zehirlediğini görünce şaşıracaksınız. Onun içeriğini öğrenip şeriatın seni nasıl avladığını görüp itiraf edeceksin.*"⁵⁷ Bu cümleler mütercimmin Kur'an algısını, Müslümanlara bakışının ipuçlarını vermektedir.

Claude Etienne Savary, bu çeviriye önemli tenkitler yapmış, ona göre, Du Ryer tercümesi yanlışlarla doludur. Fakat gerçeği söylemek gerekirse tercüme 18. yy. sonuna kadar yayımlanan çevirilere bakıldığında onlardan daha kötü değildir. Aslında Du Ryer'e isnat edilen hatanın arkasında Hz. Muhammed'in Batı gündeminde sürekli tenkit alan imajı bulunmaktadır.⁵⁸ Çeviri Fransa'da 150 yıl büyük ilgi görmüş⁵⁹ Yayımlandıktan sonra Fransa, Hollanda, Almanya, Belçika ve İsviçre'de 1885'e kadar 19 kez basılmıştır.

4- Edward Pococke:⁶⁰ Aydınlamanın metodolojik etkileri açıkça onun üzerinde görülmektedir. Uzun zaman Ortadoğu'da kalarak Arapçayı iyi bir şekilde öğrendi. Oxford'un bu ünlü oryantalisti, Batı tarihinde ilk defa Hz. Muhammed'in hayatı konusunda Arapça kaynaklara yöneldi; orijinal kaynaklar olmadan Hz. Muhammed ve onun öğretisi konusunda objektif görüşlerin ortaya konulamayacağını Batı âlemine göstermiş oldu. Onun diğer önemli bir eseri, Batıda ilk olarak yayımlanan cahiliye devri tarihiyle ilgili kitabıdır. Hz. Peygamber hakkındaki çalışmasının başlıca kaynakları, Ebu'l-Ferec Nûrüddîn İbrahim b. Ahmed el-Halebî'nin⁶¹ (ö.1044/1635) tarihinin yanında, yüz civa-

56 Pfanmüller, *age*, 214 – 215; Enay, *age*, 76.

57 Pfanmüller, *age*, 115.

58 Ömer Rıza Doğrul, *Kur'ân Nedir?*, Ankara, 1967, 80.

59 Pfanmüller, *age*, 214 – 215.

60 Yazar 1604–1691 yıllarında yaşamış, eseri: *Specimen historiae Arabum*, Oxford, 1649.

61 *Es-Siretü'l-Halebiyye (İnsânü'l-'uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn* adlı eserdir ki, Hz. Peygamber hakkında yazılmış bir sîret kiâtıdır. Bulak, 1280 baskısının yanında Dımaşk, 1989 baskısı bulunmaktadır.

rında el yazmasıdır. Batı'da daha sonra bu alanda yazılmış olan tüm eserlerin az veya çok başvuru kaynağı Pococke'un bu kitabı ve George Sale'nin Kur'ân tercümesine yazdığı giriş olmuştur. Aslında Sale'nin kaynaklarından biri de Pococke'un eseridir.⁶² Onun bu kitabının değerli olmasının sebebi, Hz. Muhammed ve onun öğretisine objektif bir bakış kazandırmak için Arapça orijinal kaynaklara müracaat mecburiyetini duymasıdır. Pococke bu kitapta geniş açıklama ve ilaveler yaparak ilmî kudretini göstermiş; daha sonra gelen herkes bu esere başvurma ihtiyacını duymuştur.⁶³ İslâm Dininin kıyamet ve ahiretle ilgili konularını en geniş şekilde Batı kültürüne ilk önce aktaran yine Pococke olmuştur.⁶⁴ Aydınlanma döneminde Pococke ilk defa aydınlanmacı bir anlayışla yaklaşarak gerçek İslâmî bilgiyi Avrupa sahnesine taşıma gayretini kendi şartlarında başarabilmiştir.

5-Johann Heinrich Hottinger:⁶⁵ Gröninge ve Leyden'de şarkiyat okudu. Zürih'de Şark dilleri ve kilise tarihi profesörü oldu. Ortadoğu hayatı ve mahiyeti konusunda yazılar yazdı. Bunlar arasında Arap tarihi, özellikle de İslâm tarihine dair "*Historia orientalis*" adlı eseri önemlidir. Onun bu çalışması daha sonraları Pococke'nin eserinin yanında bu alanın araştırmacılarına uzun zaman temel kaynak oldu. Adı geçen eserin önsözünde Hz. Muhammed'in hayatından ve onun öğretisinden bahsettiği için özür dileme ihtiyacını duydu. Çalışmasının daha önceden İslâm'a reddiye yazanların eserlerine dayandığını söyledi. Sonunda da "*Türklerin dinine her türlü karşı koymanın Türk egemenliğine karşı bir savaş olduğunu*" belirtti.⁶⁶ Böylece Avrupa ve İslâm arasındaki kültürel çatışmaların amacını açıklamış oldu.

Hottinger, tarih yorumlarının yanında Ortadoğu'nun genel tarihini gündeme getirdiğinden dolayı, Katolikler ona gizli Müslüman '*Kryptomohamedanismus*' ithamında bulunmuş, o da kendisinin Müslüman olmadığını ispatlamak, Katolik kilisesinin kendisine yönelttiği "*İslâm inançları*"ndan iktibas yaptığı ithamını redd edebilmek için hayli gayret sarf etmiştir.

62 Pfanmüller, *age*, 96; George Sale, *Der Koran*, (Çev.:Theodor Arnold), Lemgo, 1746, 1,2,3.

63 Pfanmüller, *age*, 169.

64 Pfanmüller, *age*, 201.

65 Yazar, 1620-1667 yıllarında yaşadı.

66 Pfanmüller, *age*, 170.

Ayrıca İslâm diniyle ayakta durabilen Türk egemenliği ile Muhammedî hurafelere(!) karşı verilen savaşa katkı sağlamak için Kur'ân'a reddiyeler yazmıştır. Pfannmüller, bunları kaydettikten sonra Hottinger'in bu eseri için şöyle bir beyanda bulunmaktadır: *"Bu kocaman eserin tamamı şüphelerle doludur. Çünkü bu bilgin, o zamanlar İslâm'a karşı çok duygusal davranmıştır."*⁶⁷

6- Alexander Ross:⁶⁸ Hottinger'in Ortadoğu tarihinden iki yıl sonra Ross, ilk genel dinler tarihi olduğu söylenen eserini İngiltere'de yayımladı. Bu kitabın önemi, Hz. Muhammed'e ve İslâm dinine karşı Hottinger ve benzerleri gibi aşırı saldırıda bulunmamasıdır. Çünkü yazar yabancı inançlara özellikle İslâm'a karşı birazcık sempati ile yaklaşmak istemişti. Yayımdan on beş yıl sonra Alexander Rossen tarafından Almancaya çevrildi, Heidelberg'de 1668 yılında yayınlandı.⁶⁹

7-Johann Andreas Endter - Wolfgang Endter:⁷⁰ Almanca olarak aynı yüzyıl içinde ortaya çıkan, ikinci çeviri, Endter kardeşler tarafından yapılmış, 1659 yılında Nürnberg'de basılmıştır. Üç bölümden oluşan tercümenin birinci bölümünde Hz. Muhammed'in soyu, ailesi ve doğumu hakkında bilgiler verildikten sonra, Kur'ân-ı Kerim'in ilk üç suresi sansürcü bir anlayışla ele alınmış, bir de tetkik yazısı ilave edilmiştir. Diğer iki bölümde surelerin aslına uygun çevirilerinin yerine özet ayet tercümeleri aktarılmıştır. Her surenin reddiyesi yapılmış, zaman zaman Türk toplumu içinde yaşayan Yunanlılardan bahsedilmiş, Müslümanların töre ve gelenekleri hakkında bilgiler verilmiştir. Kur'ân'ın kaynağını ispatlamak için yeri geldiğinde Hz. Peygamber'in Yahudi ve Hıristiyanlardan aldığı iddia edilen bilgilere işaret edilmiştir. Hz. Peygamber'in bilgi kaynağının Yahudi ve Hıristiyan mühtediler olduğu sık sık tekrarlanmıştır.⁷¹

İki kardeş olan Johann Anderas ve Wolfgang Endter'den hangisinin tercümeyle daha çok emek verdiği bilinmemektedir. Ortaklaşa yapıp yapmadıkları konusunda herhangi bir açıklama olmamakla beraber, çeviriyi basan

67 Pfannmüller, *age*, 116, 167.

68 Ross'un eseri: *Pansebeia*, London, 1653.

69 Pfannmüller, *age*, 170. Kitabın adı: *Unterschiedliche Gottesdienste in der gantzen Welt*.

70 *Al-Koranum Mohamedanum*, Nürnberg, 1659.

71 Pfannmüller, *age*, 149.

yayınevinin sahibinin, bu iki mütercimmin kardeşi olduğu da ifade edilmektedir.⁷²

Buna Salomon Schweigger'in tercümesinin yeni bir isimle, Endter ismiyle tekrar basımıdır, diyenler vardır.⁷³ Tercümenin sureleri arasına yerleştirilen reddiyeler, Osmanlı toplumunun gelenekleri ve Hıristiyan Yunan halkı ile Türk toplumu arasındaki meseleler hakkında bilgi verilmesi, neşir yıllarındaki politik ve dini problemlerle yakından ilgilenildiğini ve Alman toplumunu Türkler ve İslâm dini hakkında bilgilendirme amacı güdüldüğünü göstermektedir.

8-Johann Lange: Başka bir Kur'ân tercümesi daha Almancaya kazandırıldı; „*Türk Kanun Kitabı ve Baş Sahtekâr Muhammed'in Kur'ân'ı*”⁷⁴ anlamına gelen tercümenin ortaya çıkış seyri şöyledir: André Du Ryer'in Fransızca tercümesi,⁷⁵ H. J. Glasemacker tarafından Flamanca / Hollanda diline çevrilmiş ve 1657/58 tarihlerinde kitap piyasasına çıkmıştı. Glasemacker, 1696 yılında çeviriyi tekrar yayınlarken bu tercümeyle resimler de ilave etmişti.⁷⁶ Lange Flamanca tercümeyle, yayıncı Thomas von Wiering'in teklifi üzerine Almancaya aktarmıştır. Thomas yayın listesine Kur'ân'ı ve İslâmi konuları da almak istemişti. Çünkü Avrupa bu yıllarda Türklerin Viyana önlerindeki hezimetini kutluyordu. Tarihin yönünü değiştiren bu olayın yayın dünyasında ilgi uyandırması doğal olduğundan, bir piyasa adamı olan Thomas'ın halkın talebini de göz önüne alarak bir Kur'ân tercümesi siparişi vermesi piyasa şartlarının gereği olarak karşılanmalıydı. Yayıncı konunun güncelliğini de göz önüne alarak sipariş eseriyle ilgili bazı başlıklar belirlemiştir. Bu başlıklar arasında şunlar vardı:

“*İslâm ve Muhammed*”, “*Türk Savaşları*”, “*Türkiye ve Arap Ülkele-ri*”, “*Baş Dolandırıcı, Talancı Peygamber*”, “*Muhammed (Onun işi) savaş*”

⁷² Enay, *age*, 136; Binark – Eren, *age*, 223.

⁷³ Enay, *age*, 136; Pfannmüller, *age*, 149.

⁷⁴ *Vollständiges Tuerkisches Gesetz = Buch / Oder Des Ertz = Betriegeres Mahomets Alcoran*, Hamburg, 1688

⁷⁵ Pfannmüller, *age*, 217; Enay, *age*, 76.

⁷⁶ Çeviri, bu yönüyle bilebildiğimiz ilk resimli Kur'ân tercümesi olma özelliğini taşımaktadır.

yapmak, talan etmek, insan öldürmek, cennet hurileri, kadınlar ve genç kızların ırzına geçmektedir."⁷⁷ İslâm dinine ve başta Hz. Peygamber'e büyük bir nefret duyan yayıncıya göre, Müslüman Türklerin Viyana'da önlerinin kesilmesiyle Avrupa büyük bir tehlikeden kurtulmuştu. Artık o, Kur'an ve Hz. Peygamberden istediğince intikam alabilirdi. Bu amaçla provokatif başlıkları rahatça kullanabilirdi. Adeta intikamcı bir kültür tarihi gibi ele alınan bu çeviride Asya, Afrika ve Amerika'daki milletlere ait bilgiler, cami, şehir, bayram merasimlerinin resimlerine de yer verilmek suretiyle genel, tarafsız bir yayının imajı yüklenmek istenmişti.

9- Ludovico Maracci:⁷⁸ İtalyan, Cizvit tarikatının ateşli bir taraftarı, donanımlı bir doğubilimcisi olan Maracci, Kur'an'ı çevirmek, ona reddiye yazmak niyetiyle ömrünün kırk yılını ciddi bir hazırlıkla geçirmiştir. Önce Kur'an'a tarih boyunca yapılan reddiyeleri içeren, Roma'da 1691'de basılan kitabını yazmıştır. Buradaki görüşlerine göre, bin yıldır devam eden İslâm egemenliğine karşı dünyada önemli hiçbir tepki gösterilmemiştir. Hatta sapık Hıristiyan mezheplerine yapılan tenkitler kadar dahi İslâm dinine tenkit yapılmadığı gerekçesiyle çalışmaya başlayan Maracci, İslâm'a karşı ilk bilimsel savunmayı başlattığı kabul edilen Yohanna Dımışkî'den (ö.132/749) başlayarak kendi zamanına kadar İslâm'a karşı kitap yazanların eserlerini ve onların tenkitlerini sıralamıştır. Daha sonra da Hz. Muhammed'in hayatını özetlemiştir. Ancak o bunu yaparken alışılmışın dışında bir yol takip etmiştir. Daha önce Batı'da yazılmış polemik türü kaynaklardan yararlanmış, ayrıca Buhârî'nin Sahih'i, Beydâvî'nin Tefsiri, İbrahim el-Halebî'nin ve Ebu'l-Fidâ ibn-i Kesîr'in tarihleri gibi İslâm kaynaklarını temel almıştır. Ona göre Batı kaynaklarıyla Hz. Muhammed hakkında kitap yazmak Müslümanlar nazarında gülünç duruma düşmektir. Ayrıca buna kimse de inanmazdı. O, muteber İslâmi kaynaklara dayalı bir eser yazmakla, onların sahihliğini kabul etmiyor, sadece Müslümanları kendi silahlarıyla vurmak istiyordu. Önde gelen Müslüman müfessirleri tanımış olmasına rağmen, hâlâ Hz. Muhammed ona göre yalancı bir peygamber, dolandırıcı, haydut, tiksindirici bir tarikatın kurucusu, akıl almaz, yalan, anlamsız masallarla dolu bir kitabın yazarıdır(!). İslâm'ı insanın doğasına Katoliklik'ten daha uygun buluyor olsa da Maracci, Pro-

77 Pfanmüller, *age*, 109, 163.

78 Maracci, 1612–1700 yıllarında yaşamıştır.

testanlarla Müslümanları aynı kategoride değerlendirmekten kendini alamamıştır. Bütün bunlara rağmen önemli bir tercüme ortaya koyarak Kur'ân tartışmalarını yeni bir bilimsel düzeye ulaştırmış olduğu kabul edilmektedir.⁷⁹

Marracci'nin asıl önemli eseri Latince Kur'ân çevirisidir.⁸⁰ “Müslümanları kendi silahlarıyla vurma” amacıyla yola çıkan yazar, Kur'ân'ın Latince çevirisini yapmakla kalmadı, her sure için birer de tenkit yazdı. Kur'ân metniyle beraber çevirisine dipnotlar ekledi. Daha önce yazdığı eserinde Kur'ân'ın ve Muhammed mezhebinin yanlışlarını ve Hıristiyanlığın gerçek din olduğunu etraflıca savundu. Kur'ân metnine mümkün merteye lâfzî sadakati göstermiş olduğu söylenen çevirmen, müphem kelimeleri açıklamaya çalışmış olmasıyla da dikkat çekmektedir. Kur'ân metnini ve tarihini ihtiva etmesi yönüyle yeni bir örnek olan çeviri Patavi'de 1698'de basılmıştır.

10-Humphrey Prideaux:⁸¹ O, Oxford'da yetişen bir şarkiyatçıdır. Hz. Peygamber'in hayatını anlatan kitabı⁸² Londra'da 1697, Amsterdam'da 1698 yıllarında basıldı. Marracci'nin yolunu takip eden Prideaux, Hz. Muhammed'in hayatını inançsızlar, ateistler ve deistlerle birlikte ele aldı.⁸³ Ona her türlü haksız yakıştırmayı yapmaktan da geri kalmadı. Hz. Peygamberi en büyük yalancı ve canî olarak tanımladı.⁸⁴ Kur'an'ı her bölümüyle yazarının günahlarını, şarlatanlıklarını mazur göstermek için yazılmış bir sahtekârlık (!) örneği olarak tanımlama cüretini pervasızca gösterebildi.⁸⁵ Bazıları Hz. Muhammed Arapların putperestlikten kurtarıcısı olarak kabul etmelerine rağmen, Prideaux onun putperestlikten de kötü bir din getirmiş olduğunu iddia etmekten geri kalmadı.⁸⁶ Kur'an ve Hz. Muhammed hakkında yeni olumlu, bir

79 W. Moutgomery Watt, Kur'ân'a Giriş, (Çev: Süleyman Kalkan, Ankara, 1998, 195–196; Müslüman – Hıristiyan Diyalogu, (Çev: Fuat Aydın), İstanbul, 200, 158.

80 Franco Cardini, *age*, 202.

81 Yazar, 1648–1724 yıllarında yaşamıştır.

82 Kitabı adı: *The true nature of imposture fully display'd in the Life of Mahomet*, London, 1697.” Almancası: *Die wahre Natur des Betruges, vollstaendig dargestellt (am Beispiel) des Lebens von Muhammad.*

83 Pfanmüller, *age*, 117.

84 Pfanmüller, *age*, 150.

85 Thomas Carlyle, *Kahramanlar*, (Çev: Behzat Tanç) İstanbul, 1976, 110.

86 Pfanmüller, *age*, 174.

fikir değişikliği daha sonraları Protestan bilginlerce, özellikle Reland tarafından ortaya konabildi.⁸⁷

11-Thomas Hyde:⁸⁸ Dinler tarihi konusunda yazdığı eserinde ona göre, Hz. Muhammed'e tarafsız bir şekilde bakıldığında İbrahim'in gerçek dinini ortaya koyduğunu görebilirsiniz. Kur'an'ın güvenilir çevirimi ve yorumcusu George Sale'nin çevirisinin önsözünden anlaşılabilir, Hz. Muhammed'in öğretisinin temeli Allah'ın birliğine veya Allah'ın bir olacağı gerçeğine dayanmaktadır. Bu dinin amacının dinsiz Arapları putperestlikten Tevhit bilgisine getirmesi, asil ve yüce bir övgüye layıktır. Sale'nin dediğine göre Kur'an'ın güzel ahlak ve erdeme teşvikler içermesi bir ve tek Tanrıya saygıyı göstermesi onun en mükemmel bölümleridir. Bir Hıristiyan da bunları iyi görebilir.⁸⁹ Bu ifadeler geleneksel Avrupa İslam yargısının belli ölçüde değiştiğinin işaretlerini vermektedir.

Görüldüğü gibi on yedinci yüzyılda temel İslam kaynaklarına başvuru başlamış olsa da, Batı, Kur'an ve Hz. Peygamber hakkındaki ortaçağın yargılarını aynen devam ettirmiş, Kilisenin ve geleneğin baskısı tüm ağırlığınca hissedilmiştir.

87 Pfanmüller, *age*, 120,121.

88 Önemli bir İngiliz oryantalisti olan Thomas Hyde, (1636- 1703) yıllarında yaşamıştır.

89 Pfanmüller, *age*, 174.